

Веремчук Д.В.,
здобувач*

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

ГАРМОНІЗАЦІЯ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА МЕТОДИКА ЇЇ ОЦІНКИ

Постановка проблеми. Реформування системи оподаткування і наближення податкової політики України до вимог ЄС обумовлюється проголошеною європейською стратегічною спрямованістю України на трансформацію економічної політики, і зокрема податкової політики як важливого її компонента. Мета полягає у підвищенні конкурентоспроможності економіки, активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку із позитивним впливом на структурні процеси у реальному секторі, що забезпечить динамічне економічне зростання.

У контексті євроінтеграції для будь-якої країни-кандидата важливу роль відіграє гармонізація непрямого оподаткування, а перспективи входження України в ЄС на умовах рівноправного стратегічного партнера поряд з іншими європейськими країнами передбачають застосування нових підходів у власній податковій політиці. З іншої сторони, ступінь наукової обґрунтованості системи непрямих податків, її практичного застосування, і відповідність сучасним європейським тенденціям значною мірою визначають політичні, економічні та соціальні відносини у суспільстві. Таким чином, проблема виявлення впливу гармонізації непрямого оподаткування в ЄС на податкову політику України і напрямки податкової реформи зокрема в умовах євроінтеграції є предметом всебічного наукового аналізу, яка потребує певних шляхів вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років науковці приділяють значну увагу дослідженню теоретичних і практичних засад податкової політики держави в умовах інтеграційних процесів. Вагомим є доробок зарубіжних вчених Ф. Велейоза, Дж. Вогета, Р. Б. Девіса, К. Петерса, В. Танзі, Е. К. Хайеса, Ф. Хейнеммана, П. Шварца та інших. Здобутки російських вчених і практиків в цьому науковому напрямі відображені у працях І.Ф. Іскакової, Ж.Н. Мамбеталієвої, А. Пантюхіної, А.І. Погорлецького, М.Т. Оспанова, М.А. Сафіулліна та інших. Проблематиці трансформації податкової політики України під впливом інтеграційних процесів, зокрема євроінтеграції, присвячені праці сучасних українських науковців, серед яких варто назвати В.А. Валігуру, О.М. Воронкову, Л.М. Демиденко, Т.В. Кошук, А.І. Крисоватого, В.Ф. Опришка, І.В. Педь, Л.В. Трофімову, В.М. Федосова, В.О. Шевчука та інших. При всій значущості наукових розробок зарубіжних і українських вчених на сьогоднішній день недостатньо розкритими залишаються питання гармонізації непрямого оподаткування в європейських країнах. Існує необхідність побудови системи порівняльної оцінки непрямого оподаткування в європейських країнах і Україні та виявлення рівня його гармонізації.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методичного підходу до оцінки ступеня гармонізації непрямих податків з використанням таксономічного індексу рівня гармонізації непрямого оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні економіко-правові підстави гармонізації оподаткування визначені Договором про ЄС [1]. Зокрема, у сфері непрямого оподаткування даний процес реалізується шляхом прийняття Радою ЄС директив щодо гармонізації непрямих податків та наступного приведення у відповідність до них національних законодавств держав-членів ЄС і країн-кандидатів. У сучасних умовах функціонування європейського економічного простору структура непрямого оподаткування у державах-членах ЄС характеризується високим ступенем гармонізації. Так, національні податкові системи усіх держав-членів ЄС включають такі податки, як ПДВ і акцизний збір (на алкогольні напої, тютюнові вироби, енергетичну продукцію). Ці податки складають вагоме джерело доходів бюджетів більшості країн. Крім того, такі елементи непрямих податків, як порядок нарахування і сплати, податкові пільги, система адміністрування, у деякій мірі також є наближеними. Податкові політики майже усіх країн Європи здійснюють ідентичні напрями податкових реформ у сфері непрямого оподаткування, що полягають у зменшенні рівня оподаткування ПДВ і підвищенні ставок акцизних зборів.

У той же час, українські ПДВ і акцизний збір, зазначає В. Федосов, дещо відрізняється від ПДВ і специфічних акцизів на товари і послуги в європейських країнах як питомою вагою в податкових надходженнях, так і передусім механізмом розрахунку, ставками, колом оподатковуваних товарів і послуг, пільгами тощо [2]. Але з погляду перспектив України і її майбутнього вважаємо, що процес

* Науковий керівник: Леонов С.В. – д.е.н., професор

поступової і системної гармонізації непрямого оподаткування з європейськими стандартами є не тільки економічно об'єктивним, але й життєво необхідним; цей процес є кроком вперед в загально цивілізаційному розвитку України.

На наш погляд, за умов досягнутого високого рівня гармонізації непрямих податків постає актуальним питання розрахунку інтегрального показника, узагальненого значення множини ознак, що всебічно описують ступінь гармонізації непрямого оподаткування в європейських країнах і Україні. Для вирішення даного завдання запропонована методика інтегральної оцінки рівня гармонізації непрямого оподаткування в державах-членах ЄС і Україні, яка заснована на використанні методів таксономічного аналізу.

Одним з перших методів таксономічного аналізу був запропонований З. Хейльвігом таксономічний показник рівня розвитку. Цей показник являє собою синтетичну величину, "рівнодійну" усіх ознак, які характеризують одиниці досліджуваної сукупності, що дозволяє з його допомогою лінійно впорядкувати елементи даної сукупності [3]. Нами буде застосовано модифікований таксономічний показник (індекс) рівня гармонізації непрямого оподаткування ($I_{ГНО}$), алгоритм розрахунку якого наведений на рис. 1.

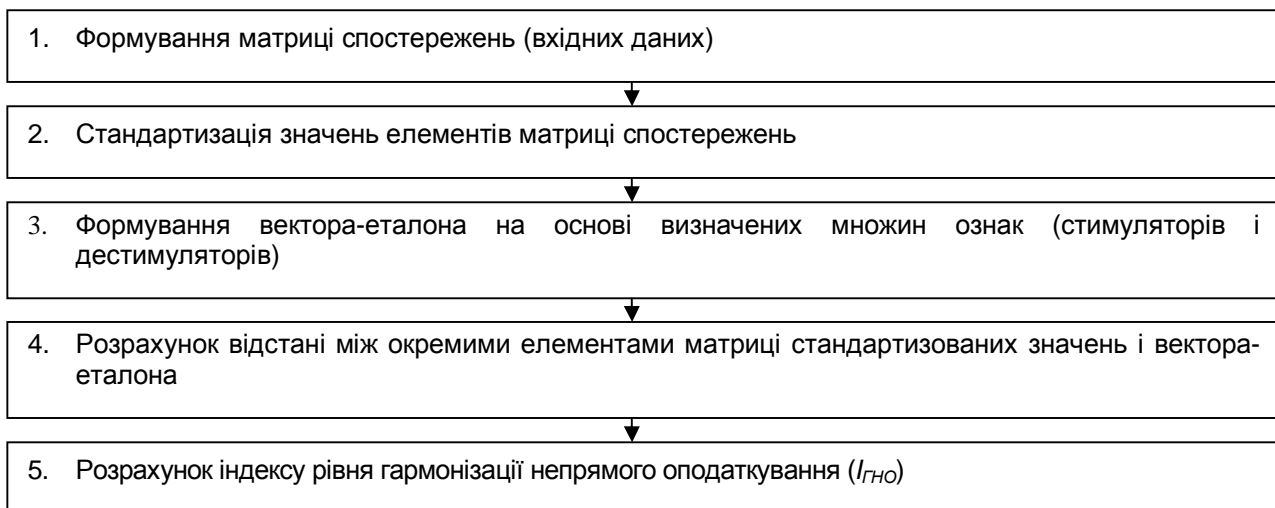

Рис. 1. Алгоритм розрахунку індексу рівня гармонізації непрямого оподаткування з використанням таксономічного аналізу

На першому етапі здійснюється формування матриці спостережень (X_k) для досліджуваної країни k , яка може бути представлена таким чином:

$$X_k = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix}, \quad (1)$$

де i – порядковий номер періоду (від 1 до n);
 j – показник, який характеризує стан відповідного об'єкту;
 x_{ij} – значення показника j для періоду i (від 1 до m).

Для побудови матриці X_k проведено відбір показників, які, на нашу думку, найбільш якісно характеризують рівень гармонізації непрямого оподаткування, і на основі яких буде розраховуватися таксономічний показник $I_{ГНО}$. Зважаючи на складність отримання інформації, вважаємо за доцільним використовувати показники, які можна розрахувати на основі офіційних статистичних даних. Розглядається така сукупність даних: 1) рівень повного податкового навантаження ($ПН$), %; 2) частка непрямих податків у повному податковому навантаженні ($Ч_{НП}$), %; 3) частка ПДВ у ВВП ($Ч_{ПДВ}$), %; 4) частка акцизного збору та інших податків на споживання у ВВП ($Ч_{Аз}$), %; 5) ефективна ставка податків на споживання ($ЕСП_c$), %; 6) індекс рівня гармонізації ПДВ ($I_{ПДВ}$); 7) індекс рівня гармонізації акцизного

збору на енергетичну продукцію (I_{A3}^e); 8) індекс рівня гармонізації акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби (I_{A3}^{am}). Зазначимо, що застосування відносних показника дозволяє усунути вплив різниць у розмірі країн, забезпечити однорідність обраних показників. Крім того, використання показників у динаміці дозволяє отримати узагальнену характеристику змін сукупності ознак.

Вважаємо, що застосування показників $I_{ПДВ}$, I_{A3}^e , I_{A3}^{am} обумовлено специфікою дослідження ступеня наближеності непрямих податків в умовах інтеграційних процесів. Методика розрахунку даних показників побудована на можливості оцінки вагомості ПДВ і акцизного збору у $ЕСП_c$ для кожної аналізованої країни, а також співставлення даних співвідношень із загальною сукупністю показників, що характеризують певне регіональне об'єднання країн.

Оскільки існує сукупність компонентів непрямих податків в структурі $ЕСП_c$, які гармонізовані на рівні ЄС (ПДВ, акцизний збір на енергетичну продукцію, акцизний збір на алкогольні напої і тютюнові вироби), можна розрахувати індекси, які показують вагомість кожного компоненту $ЕСП_c$ у загальному показнику $ЕСП_c$ для країни k у відповідному періоді i . Ці співвідношення можуть бути представлені таким чином: $(ЕСП_{c, k, i}^{ПДВ} : ЕСП_{c, k, i})$ – частка ПДВ у структурі $ЕСП_c$; $(ЕСП_{c, k, i}^e : ЕСП_{c, k, i})$ – частка акцизного збору на енергетичну продукцію у структурі $ЕСП_c$; $(ЕСП_{c, k, i}^{am} : ЕСП_{c, k, i})$ – частка акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби у структурі $ЕСП_c$.

Наступне завдання полягає у дослідженні зміни рівня оподаткування споживання непрямими податками, які обумовлені гармонізацією цих податків в ЄС. Якщо припустити, що гармонізація податків вплинула одночасно в тих же розмірах і в тих же напрямках у державах-членах ЄС і Україні, то наведені вище показники відносно окремої країни можуть бути розраховані відносно ЄС і України в цілому, тобто відносно існуючої політики гармонізації непрямого оподаткування в ЄС і за гіпотетичної умови вступу України до європейського економічного простору (позначимо як t). У результаті отримані співвідношення будуть мати такі математичні формулювання: $(ЕСП_{c, t, i}^{ПДВ} \div ЕСП_{c, t, i})$ – частка ПДВ у структурі $ЕСП_c$; $(ЕСП_{c, t, i}^e \div ЕСП_{c, t, i})$ – частка акцизного збору на енергетичну продукцію у структурі $ЕСП_c$; $(ЕСП_{c, t, i}^{am} \div ЕСП_{c, t, i})$ – частка акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби у структурі $ЕСП_c$.

Якщо поділити отримані співвідношення для окремої країни (k) на аналогічні співвідношення для ЄС-27 і України в сукупності (t), отримаємо індекси, які характеризують перевищення частки оподаткування споживання непрямими податками в окремій країні над частками цих податків в $ЕСП_c$ в цілому для усіх європейських країн, припускаючи при цьому, що така ситуація ймовірно обумовлюється гармонізацією непрямого оподаткування в ЄС і його суттєвим впливом на податкову політику України. Отже, методика розрахунку індексу рівня гармонізації ПДВ ($I_{ПДВ}$), індексу рівня гармонізації акцизного збору на енергетичну продукцію (I_{A3}^e) та індексу рівня гармонізації акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби (I_{A3}^{am}) буде мати наступний вигляд:

$$I_{ПДВ, k, i} = \frac{ЕСП_{c, k, i}^{ПДВ} : ЕСП_{c, k, i}}{ЕСП_{c, t, i}^{ПДВ} : ЕСП_{c, t, i}} \cdot 100\% , \quad (2)$$

$$I_{A3, k, i}^e = \frac{ЕСП_{c, k, i}^e : ЕСП_{c, k, i}}{ЕСП_{c, t, i}^e : ЕСП_{c, t, i}} \cdot 100\% , \quad (3)$$

$$I_{A3, k, i}^{am} = \frac{ЕСП_{c, k, i}^{am} : ЕСП_{c, k, i}}{ЕСП_{c, t, i}^{am} : ЕСП_{c, t, i}} \cdot 100\% . \quad (4)$$

Запропоновані індекси можуть набувати значення у таких діапазонах: $(-\infty; 0]$ – зона відсутності гармонізації податків, яка передбачає ситуацію, коли відповідний податок відсутній у країні взагалі; $(0; 1)$ – зона, яка визначає низький рівень гармонізації податків (рівень оподаткування споживання відповідним податком є низьким у порівнянні зі середньоєвропейським у зв'язку із недостатнім ступенем врахування гармонізованих норм законодавства на рівні ЄС у національній податковій політиці відповідної країни); $[1; \infty)$ – зона, яка характеризує абсолютний рівень гармонізації ПДВ і акцизного збору, коли країна за рівнем оподаткування цими гармонізованими податками абсолютно відповідає середньоєвропейському (у подальшому ця зона буде позначатися як вектор-еталон (E),

при цьому $E = 1$); $(1; +\infty)$ – зона високого рівня гармонізації непрямих податків (у країні рівень оподаткування споживання відповідним податком є значно вищий у порівнянні з середнім значенням по ЄС, при цьому у національному податковому законодавстві враховано більшість норм директив, що визначають гармонізовані елементи відповідного податку).

Динаміка показника $I_{ПДВ}$ в Україні дає можливість стверджувати про достатньо високий, але нерівномірний рівень гармонізації ПДВ (рис. 2).

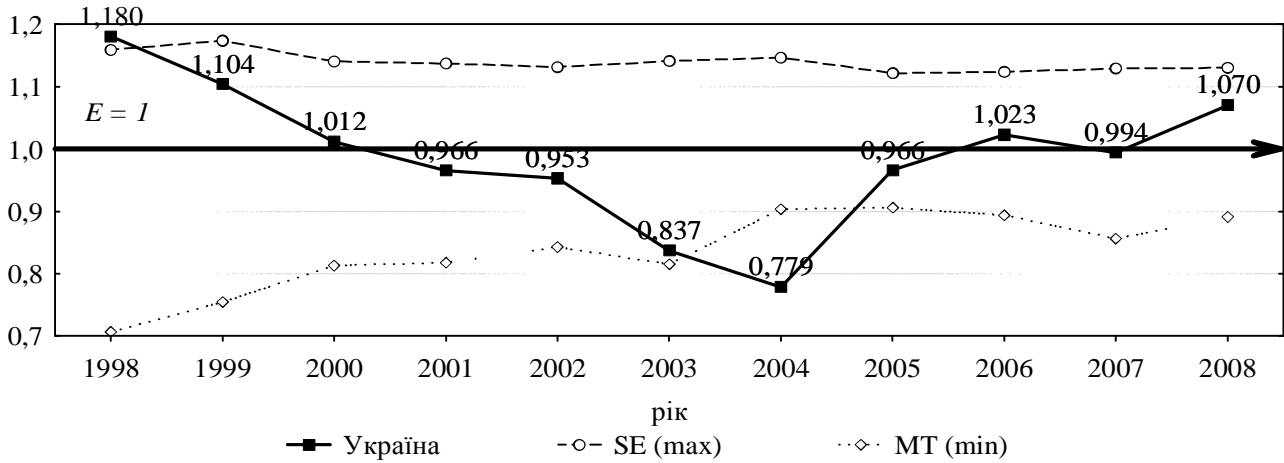

Рис. 2. Динаміка індексу рівня гармонізації ПДВ ($I_{ПДВ}$)

Протягом 1998-2008 рр. зміна показника $I_{ПДВ}$ становила -0,110 пункти, а його значення у 2008 р. – 1,070, що на 0,070 пункти більше, ніж E . Зазначена тенденція дає можливість стверджувати про підвищення рівня гармонізації оподаткування доданої вартості в Україні починаючи з 2004 р., що обумовлено високим рівнем оподаткування споживання взагалі і активними діями влади щодо адаптації податкового законодавства з ПДВ до вимог ЄС.

У цілому, 12 держав-членів ЄС мають значення показника $I_{ПДВ}$ менше за $E = 1$ (від 0,832 (Угорщина) до 0,985 (Болгарія)), а 15 держав-членів ЄС – більше за $E = 1$ (від 1,007 (Данія) до 1,130 (Швеція)). Отже, більшість країн Європи мають високий рівень гармонізації ПДВ.

Динаміка індексу рівня гармонізації акцизного збору на енергетичну продукцію (I_{A3}^e) в Україні і деяких держав-членів ЄС представлена на рис. 3.

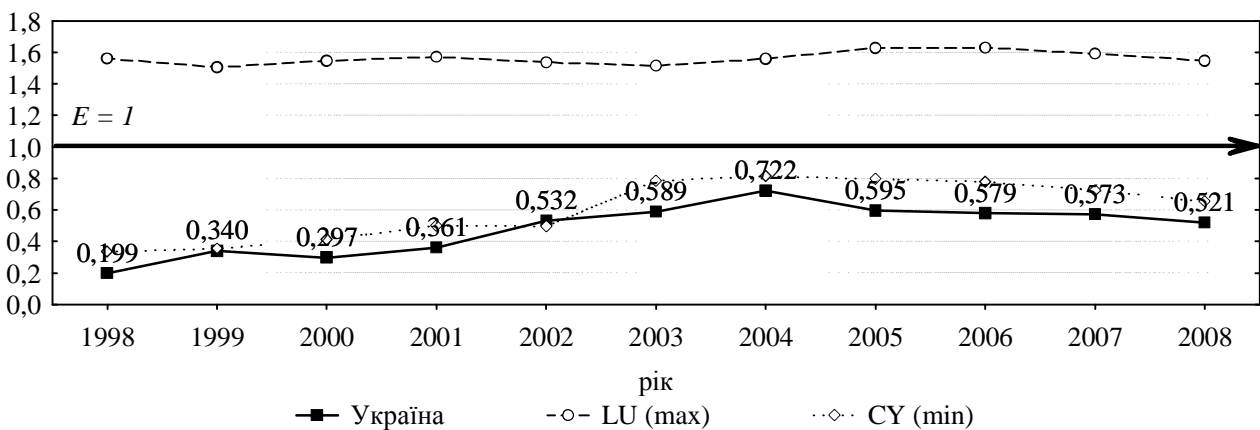

Рис. 3. Динаміка індексу рівня гармонізації акцизного збору на енергетичну продукцію (I_{A3}^e)

На відміну від достатньо високого рівня гармонізації акцизного збору на енергетичну продукцію в Європі (15 з 27 держав-членів ЄС мають значення показника більше $E = 1$), в Україні значення I_{A3}^e у 2008 р. становило лише 0,521. При цьому, протягом 1998-2004 рр. значення даного показника постійно збільшувалося, а починаючи з 2005 р., навпаки, зменшувалося.

У цілому ж за даним показником можна стверджувати про дуже низький ступінь узгодженості механізмів стягнення енергетичних податків в Україні у порівнянні з ЄС (показник I_{A3}^e навіть менше за найнижче європейське значення на Кіпрі). Проблема низьких податків на паливо і енергію,

забруднення і ресурси, їх неефективне бюджетне значення, повинна бути врахована при розробці стратегічних напрямів податкової реформи в Україні.

Незважаючи на значне відхилення України від ЄС за показником I_{A3}^e , ступінь наближеності системи акцизного оподаткування алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні до європейських стандартів є вищим (рис. 4).

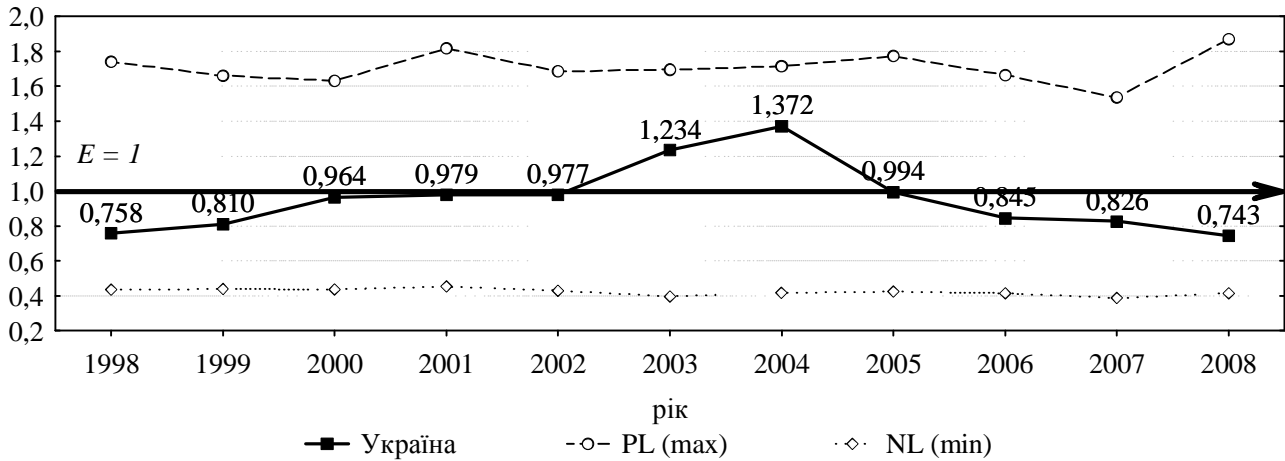

Рис. 4. Динаміка індексу гармонізації акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби (I_{A3}^{am})

Для України значення показника I_{A3}^{am} у 2008 р. становило 0,743, що свідчить про низький рівень гармонізації акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби. Зниження показника з 2004 р. пов'язане, на наш погляд, із уповільненням темпів підвищення ставок акцизного збору на дану групу гармонізованих товарів в Україні у порівнянні з мінімальними вимогами ЄС.

Протягом 1998-2008 рр. у "нових" держава-членах ЄС рівень гармонізації оподаткування акцизами алкогольних напоїв і тютюнових виробів значно перевищував як середньоєвропейський рівень, так і вітчизняний, і з кожним роком збільшується (у 2008 р. – 1,260). Так тенденція обумовлена стрімким зростанням ставок акцизного збору на алкоголь і тютюн, їх наближенням до рівня ЄС, що є наслідком вимоги вступу цих країн до ЄС у 2004 р. і 2007 р.

Таким чином, дослідження запропонованих індексів гармонізації в динаміці дає перші уявлення про суттєві відмінності у рівнях гармонізації ПДВ і акцизного збору між Україною і європейськими країнами, а отже обґрунтовує необхідність врахування їх у загальному таксономічному показнику $I_{ГНО}$.

Значення показників, які включені до матриці вхідних даних є неоднорідними, оскільки описують різні властивості об'єктів. Крім того, різняться їх одиниці виміру, що ще більше ускладнює виконання деяких арифметичних дій, необхідних в окремих процедурах. Тому необхідно виконати попередні перетворення, які полягають у стандартизації ознак, яка дозволяє звести усі одиниці виміру до безрозмірною величини, тобто вирівняти значення ознак. Саме на другому етапі алгоритму розрахунку індексу рівня гармонізації непрямого оподаткування здійснюється формування матриці стандартизованих значень (z_i) за такою формулою:

$$z_i = \frac{x_i}{\bar{x}}, \tag{5}$$

де \bar{x} – середнє значення показника протягом періоду i (від 1 до n).

Далі здійснюється диференціація ознак матриці спостережень (етап 3). Усі змінні необхідно поділити на стимулятори і дестимулятори. Підставою такого поділу є характер впливу кожного з показників на рівень розвитку досліджуваного об'єкта. Ознаки, які роблять позитивний (стимулюючий) вплив на загальний рівень розвитку об'єкта, називаються стимуляторами, на відміну від ознак, які стримують розвиток і тому називаються дестимуляторами [3].

Розподіл ознак на стимулятори і дестимулятори є основою для побудови вектора-еталона розвитку P_0 . Елементи вектора-еталона мають координати z_{0i} , що формуються таким чином:

$$\begin{cases} z_{0i} = \max_{ij} (\text{стимулятор}); \\ z_{0i} = \min_{ij} (\text{дестимулятор}). \end{cases} \quad (6)$$

Наступним етапом запропонованого алгоритму є визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном за такою формулою:

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}, \quad (7)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника в періоді i ;
 z_{0j} – стандартизоване значення j -го показника у векторі-еталоні.

Отримані відстані є початковим значеннями для розрахунку таксономічного показника – індексу рівня гармонізації непрямого оподаткування ($I_{ГНО}$) (як модифікація таксономічного показника рівня розвитку), за формулою:

$$I_{ГНОi} = 1 - d_i. \quad (8)$$

Для цього необхідний розрахунок таких показників, як середньої відстані між спостереженнями (\bar{C}_0); стандартного відхилення (S_0), максимально можливого відхилення від зведеного еталона (C_0), зведеного динамічного показника рівня розвитку (гармонізації) (d_i), за формулами [3]:

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0}, \quad (9)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}, \quad (10)$$

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0, \quad (11)$$

$$d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}. \quad (12)$$

На рис. 5 представлені значення показника $I_{ГНО}$ у 2008 р., які можуть змінюватися в межах від 0 до 1.

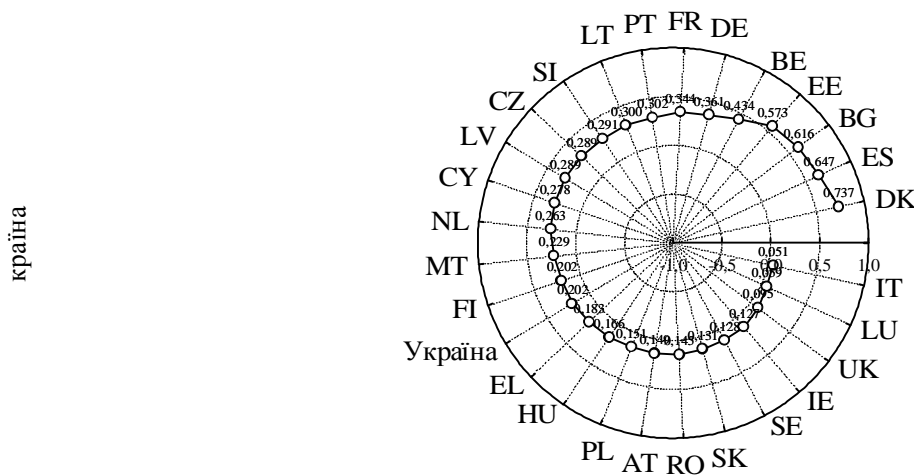

Рис. 5. Індекс рівня гармонізації непрямого оподаткування ($I_{ГНО}$) у 2008 р.

Результати аналізу виявили значні відмінності між країнами за досліджуваним показником (різниця між екстремальними значеннями показника $I_{ГНО}$ – 0,69). Це дозволяє виділити декілька груп країн (табл. 1).

Таблиця 1

Групи країн за рівнем гармонізації непрямого оподаткування у 2008 р.

Рівень гармонізації непрямого оподаткування	Діапазон значення $I_{ГНО}$	Склад групи		Значимість показників у структурі $I_{ГНО}$ ("+" – висока; "-" – низька)		
		ЄС-15	ЄС-12	$I_{ПДВ}$	$I_{АЗ}^e$	$I_{АЗ}^{am}$
Низький	[0; 0,1)	IT, LU, UK	-	-	+	+
Середній	[0,1; 0,3)	IE, AT, EL, FI, NL	SE, SK, RO, PL, HU, MT, CY, LV, CZ, SI, LT	+	-	+
		Україна				
Високий	[0,3; 0,5)	PT, FR, DE, BE	-	+	+	-
Дуже високий	[0,5; 1]	ES, DK	EE, BG	+	+	+

Досліджуючи вплив вхідних даних на показник $I_{ГНО}$ у кожній країні відмітимо, що найбільшу значимість рівня гармонізації непрямого оподаткування визначають показники $I_{ПДВ}$, $I_{АЗ}^e$, $I_{АЗ}^{am}$; усі інші фактори ($ПН$, $Ч_{НП}$, $Ч_{ПДВ}$, $Ч_{АЗ}$, $ЕСП_c$) мають неоднозначний вплив на формування показника $I_{ГНО}$.

Отже, більшість європейських країн (переважно "нові" держави-члени ЄС), у т. ч. і Україна характеризуються середнім рівнем гармонізації непрямого оподаткування. При цьому, визначальний вплив має гармонізація ПДВ, оскільки майже в усіх країнах даної групи впроваджені гармонізовані норми законодавства на рівні ЄС щодо елементів даного податку (ставки, пільги, механізм обчислення тощо). Як результат, надходження від ПДВ становлять, як правило, найбільшу частку у загальних податкових доходах цих країн. Крім того, гармонізація акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби також позитивно впливає на загальний рівень гармонізації непрямого оподаткування, на відміну від оподаткування енергетичних податків, рівень якого у переважній більшості країн є дуже низьким, що не узгоджується із намаганням інститутів ЄС підвищити ступінь їх гармонізації на рівні Союзу.

Оскільки у запропонованій методиці обчислення показника $I_{ГНО}$ вхідні дані оцінювалися за принципом максимізації факторів-стимуляторів і мінімізації факторів-дестимуляторів, позитивна динаміка показника $I_{ГНО}$ свідчить про зростання рівня гармонізації непрямого оподаткування (рис. 6).

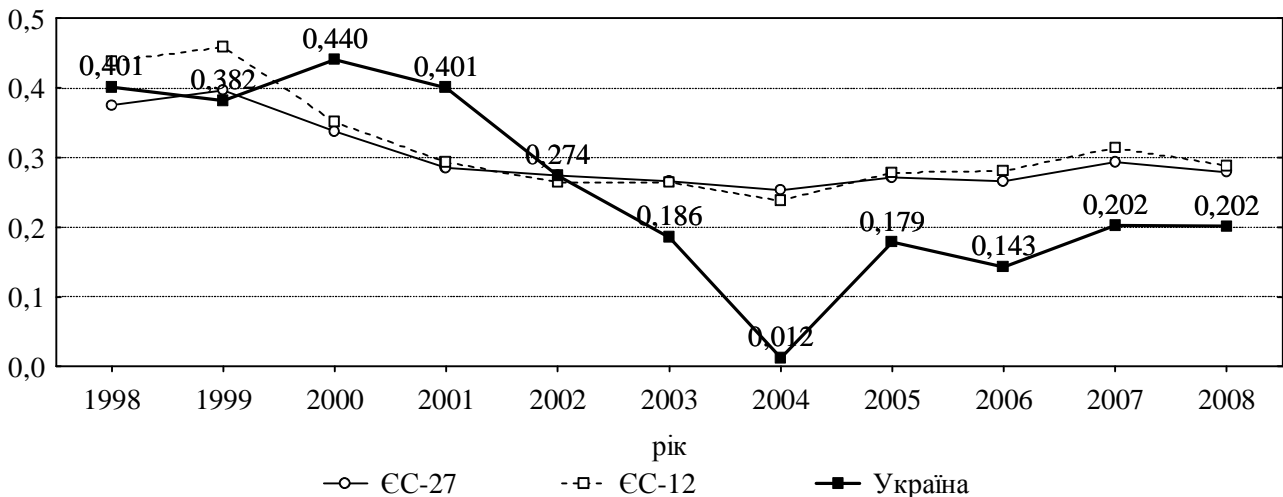

Рис. 6. Динаміка індексу рівня гармонізації непрямого оподаткування ($I_{ГНО}$)

Рівень гармонізації непрямого оподаткування як в середньому по ЄС, так і в Україні є нестабільним протягом періоду, що аналізується. Зміна показника $I_{ГНО}$ протягом 1998-2008 в ЄС-27 склала 0,10 пункти. Більш нестабільна динаміка простежується в Україні. Якщо з 2000 р по 2004 р. значення даного показника знизилася з 0,44 до 0,01 пункти, то починаючи з 2005 р. і до 2008 р. включно показник $I_{ГНО}$ збільшився на 0,19 пункти, і становив у 2008 р. 0,20 пункти. Така тенденція характеризує покращенням рівня гармонізації непрямих податків і підтверджує намагання України

поширити дії гармонізованих на рівні ЄС спільних механізмів непрямого оподаткування у власну практику.

Висновки з даного дослідження. Запропонований синтетичний індекс рівня гармонізації непрямого оподаткування як модифікація таксономічного показника розвитку характеризує рівень і динаміку, а також зміну напрямків і масштабів оподаткування споживання в ЄС і Україні за умов функціонування єдиного економічного простру з певним ступенем гармонізації податкової політики у сфері непрямих податків. Результати аналізу свідчать про необхідність подальшого реформування системи непрямого оподаткування в Україні, при цьому акцент повинен бути зроблений, на наш погляд, на користь саме трансформацію чинного механізму стягнення ПДВ і акцизного збору.

Література

1. Договір про Європейський Союз (консолідована версія) [Електронний ресурс] : Договір від 24.12.2002 № 12002M/TXT. – Режим доступу : <http://eurodocs.sdfa.gov.ua/DocumentView/tabid/28/ctl/Edit/mid/27/ID/10004098/Lang/Default.aspx>. – 01.01.2010. – Назва з екрану.
2. Федосов В. Гармонізація податків в Європейському Союзі: фіскальна парадигма [Текст] / В. Федосов, Г. Яренко // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 1-2. – С. 9-25.
3. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа [Текст] / В. Плюта ; пер. с пол. В. В. Иванова ; науч. ред. В. М. Жуковской. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
4. Крушевский А. В. Справочник по экономико-математическим моделям и методам [Текст] / А. В. Крушевский. – К. : Техника, 1982. – 208 с.
5. Eurostat : [Матеріали офіційного сайту] [Electronic resource]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>. – 01.01.2010. – Назва з екрану.
6. Державний комітет статистики України : [Матеріали офіційного сайту] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – 01.01.2010. – Назва з екрану.
7. Джонстон Дж. Эконометрические методы [Текст] / Дж. Джонстон ; пер. с англ. А.А.Рывкин. – М.: Статистика, 1980. – 445 с.
8. Иванов Ю.Б. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування [Текст] : монографія / Ю. Б. Иванов. – Х : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 448 с.

.. / ..
// .. – 2010. – 4(18). – . 254-261.